

Ladawan Ti Pammati: Lucas

Lucas: Ingungoten a Gayyem ken Cadua ni Pablo

Saan a nalaca ti casasaad ti maysa a gayyem ken cadua ni Pablo nga agdaldaliasat. Narigat ken no dadduma napeggad ti panagbiagna nga apostol. Cuna dagiti cabusorna a managriribuc, managdadael-dayaw cadagiti Judio ken awan panagdayawna iti templo ken cagurana ti turay ti nabileg nga Emperio Romano.

Kinapudnona dagiti cabusor ni Pablo dagiti managdadael-dayaw: "...Natacuatanmi a nacaam-amac daytoy a tao. Idadauloanna ti riribuc cadagiti Judio iti entero a lubong, ket isu ti maysa a pangulo ti bunggoy dagiti Nazareno" (Aramid 24:5, nainayon ti panangigunamgunam).

Dagiti cacasta a pammabasol mabalin a pacabaludan, ket casta ti naaramid ken Pablo. Manmano ti makicuyog wenno sumarungcar ken Pablo iti casta ti capeggad ken nacababain a casasaad.

Ngem nagtured ni Lucas. Manmano ti cas catured ti gayyem ken mapagtalcan a cadua ni Pablo a cas ken Lucas.

Adda latta ni Lucas iti sibay ni Pablo, aldaw ken rabii, iti unos ti dua a tawen. Inaldaw a lumablabas iti sangoanan dagiti guardia a Romano, ket mabalin a dimmackel ti panagraemda kencuana. Ti cancanayon a kinagaedna isut nangpartuat iti panagraem [ti tao]; mapagtalcan a cas ti panagandar ti relo.

Napudno ken matalec ni Lucas gapu ta adda trabaho nga aramidenna: ti panangisuratna iti pacasaritaan dagiti nasapa a tawtawen ti Iglesia a naipasdec babaen iti tao a nacaallucoyanna nga isu ti mismo nga Anac ti Dios, ni Jesus a Nazareno.

Maymaysa a banag ti napangruna ken ni Lucas ngem ti pannakigayyemna ken ni Pablo: ti panangipamaysana a cas tagabu ti Apona, ni Jesu Cristo.

Naipupoc ni Pablo iti mismo a taengna idia Roma, nupay awan ti inaramidna a maisalungasing cadagiti Judio wenno gentil. Ngem ammo ni Pablo – babaen ti nasapsapa a panangipalgac ti Dios kencuana – nga isut agpaay a sarsi ti Dios iti sangoanan ni Emperador Cesar ti Roma (Aramid 27:24). Isu nga adda ditoy.

Naricut ti tiempo para ken Pablo. Casapulanna ti pammakired-nakem, nga intuyang ti Dios babaen ti mannakigayyem, managricna a mangngagas, maysa a tao nga agnagan Lucas.

Tiniliw ti turay ken napupoc ni Pablo iti uneg ti pagtaengan nga ab-abanganna iti las-ud ti dua a tawen, nupay siwayawaya a mangisuro ken mangicasaba iti ebanghelio iti dumdumtengen a Pagarian ti Dios cadagiti nagagar ken dagiti ay-ayaban ti Dios (Aramid 28:16, 30-31). Nagbunga dagiti bambannogna; adu dagiti naawis ken nagbalbaliw gapu ti pannursuro ni Pablo, uray pay dagiti dadduma a tagabu ni Cesar nga Emperador (Felipos 4:22).

Ti Dati A Casasaad Ni Lucas

Siasino cadi daytoy tao a saan laeng a nangpakired-nakem ken Pablo cabayatan dagiti naricut a tiempo no dipay ket nangisurat ti dua a libro ti Baro a Tulag? Bassit iti maibaga dagiti Escritura, ngem mabalintayo nga isawang iti bassit babaen ti panangusigtayo cadagiti trabaho ni Lucas ken dagiti tiempo a naglasatan ti biagna.

Ti nasapa nga Iglesia caadoan a Judio ti camengna. Ni Jesus, dagiti sigud nga apostoles ken dagiti simmarsaruno nga apostoles cas ken Pablo bin-ig a Judio amin. Ngem nailanad iti libro dagiti Aramid a, bayat ti panaglabas ti tiempo, dagiti gentiles (saan a Judio) inaclonda ti mensahe dagiti apostoles ket nagbalinda a cameng ti Iglesia nga impasdec ni Jesus.

Agparparang a ni Lucas isut maysa cadagiti casapaan a nagbalbaliw iti kina-Cristianidad. Ania dagiti escritura a mangipakita nga isu [ni Lucas] ket maysa a gentil? Iti Colosas 4: 10-14 innaganan ni Pablo dagiti tallo a cacadua ken catrabahoanna... “dagitoy laeng ti makipagtartrabaho caniac... cameng dagiti nakugit...” (Judioda) – innayonna ti sabali pay a cacaduana, agraman ni Lucas. Naiparangarang a dagitoy tallo a naud-udi gentilesda.

Maysa a de-adal ni Lucas, maysa a nalaing cadagiti pagsasao [linguist]. Nagsao ken nagsurat iti pagsasao Greico clasical, ngem macasao ken macasurat met iti Hebreo, Aramaica ken Helenestica Greica. Ti kinalaingna iti Greico ti mangipasimudaag a mabalin nga isu ket maysa a Greigo. Ti kinaanepna iti mangipakita cadatayo nga isu addaan ti puso a balitoc.

De-adal ni Lucas, mammartuat ken masirib. Cadagiti tattao ti Mediterano cadagidi nga aldaw, dagiti Greico de-adalda ken nalaing ti pannacainsayoda, nangruna iti filosofia, oratoria, panagsurat ken matematica. Uray dagiti nabileg a pangpangulo Romano maguyugoyda met iti cultura ken adal Greico, nga idi babaen ni Alejandro a Dackel, impasdecda ti nabileg nga emperio nga immuna-una ngem dagiti Romano cas cangatoan a bileg iti deppaar Mediteraneo ken ti Agtengnga a Daya.

Ti Grecia ti nangted iti lubong cadagiti adu a nalalatac nga orador, isut nabigbig gapu cadagiti laingda iti literatura ken kinasirib ken nalatacda gapu iti disiplina ti adalda. Dadduma a trabaho dagiti Greico a filosofo ken nalalaing nga agbitla [retoriciano] ad-adawen pay laeng dagiti cabaroanan a filosofo ken siyentista ti comyunicasyon cadagitoy nga aldaw, calpasan ti 2,500 a tawen.

Saan ngarud a nacascasdaaw, gapu cadagitoy a casasaad, nga inayaban ti Dios ti maysa a Greico a mangisurat iti maysa cadagiti uppat nga Ebanghelio – dagiti abbaba a pacasaritaan ni Jesus a Mesias a naidulin para cadatayo iti pamunganayan ti Baro a Tulag. Casta met a ditay masdaawan a ni Lucas insuratna ti nasinnunuo a pacasaritaan ti nasapa a tawtawen ti Iglesia – ti libro dagiti Aramid – nga iti daydi a tiempo binallasiwna dagiti adu a pagsasao ken cultura tapno madanonna dagiti gentiles.

Ni laeng Lucas ti gentil a nagsurat [paset] iti Baro a Tulag. Ti Ebanghelio a nangimet iti naganna ken ti libro dagiti Aramid isu ti dua a paset ti maymaysa a maawatan a trabaho. Riparenyo a ginibusan ni Lucas ti Ebangheliona iti napangungar, di-matayen a Cristo ken inrugina ti libro dagiti Aramid iti isu met laeng a Jesus. Inturongna nga agpadpada dagitoy a libro iti isu met laeng a tao, ni Teofilo (Lucas 1:3; Aramid 1:1).

Ni Teofilo, a ti caipapanan ti naganna “gayyem ti Dios,” saan nga agparang iti sabali pay a paset ti Nasantoan a Surat. Agparparang nga isu maysa met a gentil, idinto ta imbaga ni Lucas ken ni Teofilo nga insuratna ti Ebangheliona ta “cayatco ngamin a maammoam ti pudno maipapan cadagiti amin a naisuro kenca” (Lucas 1:4).

Adda dadduma nga escolar a mangikeddeng a ni Teofilo bacnang a patron a nangtultulong ken ni Lucas bayat ti panangisursuratna iti Ebangheliona ken ti libro dagiti Aramid. Riparenyo met a saan a basta insawang ni Lucas cas Teofilo, no di ket “madaydayaw unay a Teofilo” (Lucas 1:3). Gagangay daytoy a titulo [pangawag] a naaramat cadagiti nangato nga ofisyales iti gobierno Romano (idilig ti Aramid 23:26), isu a mabalin nga addaan ni Teofilo iti casta a nangato a saad.

Ni Lucas Ti Patpatgen A Mangngagas

Nailanad cadagiti Escritura a ni Lucas maysa a mangngagas (Colosas 4:14). Ti maysa a mangngagas, cadagidi aldaw ni Lucas, saan a maipada cadagiti cabaroanan a mangngagas, gapu ta ti siyencia ti medicina saan unay a napadur-as idi. Numan pay casta, dagiti Greico capatasda dagiti dadduma a gentiles no maipapan iti siyencia ken medicina ken ti pannacaawat iti panagandar ti bagi ti tao.

Cadagidi aldaw ni Lucas mabalin ti maysa a mangngagas nga agasan it bagi ken nakem, nupay saan a cas iti maysa a cabaroanan a seruhano. Ngem paggagaran ni Lucas ti naimbag a casasaad dagiti tattao; mapanecnecan daytoy cadagiti sursuratna. Maiparbeng ti daan a pagsasao daytoy a pamingmingan ni Lucas: “Makita ti ministro ti casayaatan a casasaad digiti tattao, iti abogado makitana ti cadacsan dagiti tattao, ket iti mangngagas makitana iti madama a casasaad dagiti tattao.”

Limtaw it nauneg a panagraem ken nacistianoan a panagayat ni Pablo ken ni Lucas idi insuratna “ti patpatgenmi a doctor” (Colosas 4:14). Impakita ni Lucas iti gagarna iti bagimbagan dagiti babbai ken ubbing, cas maipakita iti Ebangheliona.

Idiay Judea, cas cadagiti dadduma a disso iti entero nga ammo a lubong idi, dagiti babbai cadagidi aldaw ni Lucas nababa ti lugarda iti gimong. Cas pangarigan, adda dagiti sarsarita a nailanad cadagidi a tiempo a dagiti Judio a lallaki tunggal bigat agyamanda iti Dios ta saanda a nayanac a gentil, tagabu wenno babai.

Iti pamingmingan ni Lucas naiduma iti gagangay a pannacailadawan dagiti babbai cadagidi a tiempo. Insawang ni Lucas iti pacasaritaan ti pannacayanac ni Cristo segun iti pamingmingan ni Maria. Insurat ni Lucas maipanggep ken Elisabet, ni Ana, it balo idiay Nain, iti babai a nangsapsapo iti saca ni Jesus iti uneg iti balay ni Simon a Fariseo. Inladawan ni Lucas da Marta ken Maria ken Maria Magdalena.

Iti Awis Cadagiti Gentiles

Agparparang a caadoan cadagiti insurat ni Lucas, nupay saan nga isuamin, agpaay cadagiti gentiles. Manen, nalabit maysa a gentil ni Teofilo. Iti panangidilig cadagiti dadduma a tallo nga Ebanghelio, insurat ni Lucas dagiti sinuratna a nalaclaca ti pannacatarus ti maysa a gentil.

Cas pangarigan, riparenyo nga inusar ni Lucas dagiti fetsa a Romano cadagiti trabahona idi ipabigbigna ti Romano nga emperador ken gobernador. Cadagiti sinuratna inusar ni Lucas iti Greico a cabatogan dagiti sasao ti Hebreo, ket nalaclaca iti pannacatarus dagiti Greico kencuana. Cas pangarigan, dina inusar ti termino Judio a rabbi; no di ket inyusarna it sao a Greico a caipapananna it “maestro.” Casta met, idi sinurotna ti capuonan ni Jesus, nagsubli agingga ken ni Adan, a nagtaudan ti puli ti tao, imbes ta nagpatingga coma laeng ken Abraham cas inaramid ni Mateo.

Dagito babassit a panagduma ti mangiparicna a nalabit insurat ni Lucas ti naisarita iti Ebangheliona tapno dagiti Judio nalaclaca a mabigbigda ni Jesus ken dagiti pannursurona. Adu dagiti escolar nga agcuna a ti Ebanghelio ni Lucas isut calacaan nga itarusan cadagiti amin a pannarita ken sursurat iti Baro a Tulag.

Ni Lucas Naannad A Mannurat (Historian)

Agparparang nga insurat ni Lucas iti Ebangheliona idi agangay 60-61 C.C. (Calpasan ni Cristo), agangay 30 a tawen calpasan ti ipapatay ni Jesus. Maitudingtayo daytoy a tiempo babaen ti panangusigtayo iti pammanecnec no caano ti panangisuratna iti libro dagiti Aramid.

Inrugi ni Lucas [ti libro] dagiti Aramid babaen ti panangicognalna “iti immuna a libroc,” nga insuratna (Aramid 1:1), ti Ebanghelio ni Lucas. Iti camaudian a capitulo dagiti Aramid naigibus dagiti paspasamac nga immun-una ngem ti panagidadanes ni Nero cadagiti Cristiano (idi 65) ken ti pannacatay ni Pablo. Ta no saan sitatalged nga agpadpada coma nga insalaysay ni Lucas. Nagturpos iti libro iti pannacaipupoc ni Pablo iti uneg ti taengna idia Roma nga agur-uray iti pannacausig ti darum a maibusor kencuana. Awan ti naisalaysay ditoy wenno sadinoman maipanggep iti panangusig wenno panangsentencia.

No usigentayo iti Ebanghelio ni Lucas makitatayo ti kinaannadna. Cadagiti immuna a sumagmamano a versiculo impasimudaagna a ti trabahona isut bunga ti naannad a panagsukimatna. Inlanadna a ti pannaritana imbatayna “cas nadamagtayo cadagiti nacakita cadagitoy manipud idi damo ken nangicasaba iti mensahe” (versiculo 2). Cas naruaen nga agdaldaliasat, adu dagiti gundaway ni Lucas a nangsalsay wenno nagsaludsod cadagiti casayaatan a pagdamagan (dagiti 12 nga apostoles ni Jesus ken ni Pablo), ket siaannad a dimngeg cadagiti sarsarita ken pannacsida, ket nacaad-adu dagiti insuratna.

Cagudua ti Ebanghelio ni Lucas ti naglaon cadagiti pannalsay a di masaracan cadagiti sabali a tallo [nga Ebanghelio] a pacasaritaan iti cabibiag ken trabaho ni Cristo. Daytoy iti mangiparangarang a biniroc ken sinalaysay ni Lucas dagiti dadduma a nacasacsi cadagiti paspasamac nga inlanadna.

Nasariwawec a mannarita ken mannurat ni Lucas. Riparenyo iti naannad a trabahona iti panangfetsana ti ilulutuad ni Juan Bautista babaen iti nagsasaruno a panangbinsabinsana cadagiti innem nga agcapanawenan a fetsa: “Maicasangapulo ket lima a tawen idi iti panagturay ni Emperador Tiberio [1], ni Poncio Pilato iti gobernador it Judea [2], ni Herodes iti agturay idia Galilia [3], ni cabsatna a Felipe ti agturay iti sacup ti Iturea ken Traconite [4], ni Lisanias ti agturay iti Abilene [5], da Anas ken Caifas ti agdama a Cangatoan a Papadi [6], iti dayta met la a tiempo, dimteng sao ti Dios ken ni Juan...” (Lucas 3:1-2).

Ipakita daytoy ti panagayat ni Lucas iti kinahusto a mangipasimudaag iti cababalin ti panagsuratna. Lima cadagiti innem a nagsasaruno a pacaitudingan ti tiempo bin-ig a gentil a pacaammoan. Iti maicanem isut banag a macapagagar cadagiti Judio.

No maipapan iti pannacaisurat iti libro dagiti Aramid, casta met nga adda idi gundaway ni Lucas a nangsalsay cadagiti adu a sacsi. Insurat ni Lucas maipapan cadagiti ar-aramid dagiti sangapulo ket dua nga apostoles manipud Aramid 1-12, sa ni Pablo ken dagiti dadduma manipud iti Aramid 13-28. Impasimudaagna ti nagbaetan manipud iti biag ken pannursuro ni Jesus agingga iti biag ken pannursuro ti Iglesia. Pinasingkeda ti libro ti Aramid nga iti insursuro ken inar-aramid ni Jesus talaga nga insursuro ken inar-aramid dagiti apostoles ken iti nasapa nga Iglesia.

Nairaman a mismo ni Lucas cadagiti paspasamac nga inlanadna. Nakiccuyog ken ni Pablo iti maicadua ken maicatlo a panagdalliasatna iti misyonna. Riparenyo iti balicas a “cami” iti rugi ti Aramid 16:10, a ni Lucas ti maysa cadagiti cancanayon a caddua ni Pablo iti panagdaldaliasatna cas naisalaysay iti nabati a paset ti libro.

Nagcuyog da Lucas ken Pablo iti panagdaliasatda a napan idia Roma casta met a nagcaduada iti las-ud ti dua a tawen a pannacaipupoc ni Pablo iti taengna (Aramid 28:30-31). Riparenyo manen iti balicas a “cami” iti Aramid 28:10-16). Cabayatan dagidi atitiddug nga al-aldaw awan duadua nga ginundawayan ni Lucas nga insurat dagiti adu a sarsarita ken mismo a padpadasna, ket inlanadna amin dagitoy para iti isuamin a tiempo iti libro dagiti Aramid.

Dagiti Maadal Ken Lucas

Masursurotayo ti adu nga adal ken ni Lucas.

Matalec ken naannad unay ni Lucas iti pannalaysayna maipapan ken Cristo ken dagiti apostoles, ket napangruna ken Pablo. Mabalintay met a sanayen iti kinaannad no casano ti pannakisasaotayo ken panagsursurattayo maipanpan cadagiti sabsabali. Siaannadtayo coma a cancanayon iti “panagsao iti pudno a buyogen iti espiritu ti ayat” (Efeso 4:15).

Napamaysa ken mannacaawat ni Lucas, di pulos agwatil iti panangipamaysana iti kinapudno. Saan a basta agdarasudos a mangipapan cadagiti bambanag. Siaannad a mangutob ken mangammiris cadagiti bambanag. Mismo a ni Lucas ti nangilanad iti naimbag nga ulidan dagiti taga-Berea, ta, idi nangngegda ni Pablo, “sigagagarda a nagdengngeg iti mensahe, inaldaw nga adalenda iti Nasantoan a Surat tapno ammoenda no pudno met laeng dagiti bambanag [a sasaoen ni Pablo]” (Aramid 17:11). Casta coma met a natalgedtayo a dagiti pammatitayo sititibker ti pundasyonda cadagiti Escritura.

Cangrunaan unay, sipupudno ni Lucas iti Dios, ken ni Jesus, cadagiti Saoda ken cadagiti apostoles. Sipupudno ken ni Pablo cas matalec ken pudno a gayyem, a caduana cadagiti naimbag ken dakes a tiempo. Mabalintay met a gamdan daytoy a kita ti kinamatalec ken kinapudno.

Impatarus ni: Pedro A. Fabroa (from: “Profiles of Faith: Luke,” by Jerold Aust, The Good News, Jan/Feb 2001)